DIE ONTWIKKELING VAN DIE ONDERWYS IN DIE VEREENIGINGSE DISTRIK (1881 - 1959)

'n Verhandeling aangebied deur

JAN HENDRIK HOFMEYR VAN WYK, B.Admin., B. Ed.,

ter verkryging van die graad

MAGISTER EDUCATIONIS

in die

FAKULTEIT OPVOEDKUNDE

aan die

POTCHEFSTROOMSE UNIVERSITEIT

vir

CHRISTELIKE HOëR ONDERWYS

Klerksdorp: 1959

VOORWOORD.

In hierdie verhandeling is gepoog om die ontwikkelingslyn van die onderwysgeskiedenis van blankes in die Vereenigingse distrik so breedvoerig moontlik te skets. Die historiese gebeurtenisse wat hulle in hierdie gebied afgespeel het, het 'n noue verband met die algemene landsomstandighede gehad. Faktore soos die ontdekking van steenkool en die Tweede Vryheidsoorlog het 'n bepalende uitwerking op die ontwikkeling van die onderwys gehad. Nadat vrede in 1902 gesluit is, het 'n tydsfase van aanpassing ingetree soos dit weerspieël is in die periode van die Kroonkolonie- en Selfbestuur. Met die Unifikasie is die grootste aantal struikelblokke op onderwysgebied oorbrug sodat daar 'n geleidelike ontwikkeling tot ons huidige goedbeplande administrasie van onderwys kon plaasgevind het. Wat 'n uiters groot invloed op die ontwikkeling van die onderwys in Vereeniging gehad het, was die fenomenale groei en ontwikkeling van die dorp en distrik as gevolg van die industrialisering daarvan. Dit het tot gevolg gehad dat nie alleen voorstede oornag verrys het om huisvesting aan die werkers van die industrieë te bied nie, maar ook is skole opgerig teen 'n asemrowende tempo sodat voorsiening gemaak kon word vir die opvoedkundige behoeftes van die leerlinge wat om genoemde redes hier saamgetrek is.

Ek wil langs hierdie weg my dank betuig teenoor almal wat dit vir my moontlik gemaak het om hierdie verhandeling te voltooi. My dank aan die Staatsargivaris en personeel vir die dokumente, verslae en notules tot my beskikking gestel; aan die sekretaris en personeel van die Vereenigingse skoolraad vir die geleentheid wat hulle my gebied het om die skoolraadsnotule na te gaan en vir die bykomstige inligting wat hulle altyd so goedgunstiglik aan my verstrek het; aan die Stadsklerk en

/amptenare......

amptenare van die Vereenigingse munisipaliteit vir bronne en foto's tot my beskikking gestel en inligting aan my verstrek; aan die bibliotekarisse van die Biblioteek van die Transvaalse Onderwysdepartement en van die Ferdinand Postma-biblioteek vir bronne tot my beskikking gestel; aan die hoofde van die verskillende skole vir die inligting aan my verstrek; en aan alle ander persone wat inligting aan my verstrek het en foto's, dokumente en boeke aan my geleen het.

Naas die primêre bronne is soveel moontlik skooljoernale, kwartaalstate en toelatingsregisters van die verskillende skole nagegaan. By die neerskryf van die versamelde gegewens is gepoog om slegs dit wat volgens my beskeie oordeel van belang mag wees te meld, en daarby is altyd gepoog om so objektief moontlik te probeer wees.

In besonder wil ek my promotor, prof. dr. J.J. Snyman van die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O., hartlik bedank vir sy insiggewende leiding, wenke, opbouende kritiek en aansporing wat ek deurentyd van hom ontvang het. Ek ag dit 'n besonder groot eer en voorreg om onder hom te kon studeer.

Ook wil ek my eggenote bedank vir die morele bystand wat ek altyd van haar kon geniet het. Dat sy en my twee dogtertjies gedurig bereid was om te eniger tyd naweke, vakansiedae en 'n paar vakansies op te offer sodat ek in staat gestel kon word om my aan my studies te wy, word waardeer.

Aan Hom die Gewer van alle goed, die hoogste eer.

KLERKSDORP.
November 1959. J.H.H. van Wyk.

INHOUDSOPGAWE.

HOOFSTUK 1.

Bladsy.

VEREENIGING: 'N HISTORIESE AGTERGROND.

1. Ligging .... 1.

2. Vroegste eienaars .... 1.

   (a) Van Klipplaatdrift no. 336 .... 1.

   (b) Van Leeuwkuil no. 334 .... 1.

3. Die rol wat die ontdekking van steenkool by die stigting van Vereeniging gespeel het .... 2.

   (a) Inleiding .... 2.

   (b) „Sammy" Marks op die toneel .... 3.

   (c) Moeilikhede in verband met die ontginning van steenkool .... 4.

4. Die stigting van Vereeniging .... 5.

   (a) Aansoek om stigting .... 5.

   (b) Toestemming verleen .... 6.

   (c) Stigting .... 7.

   (d) Verkoop van erwe .... 8.

5. Die naam „Vereeniging" .... 8.

6. Vereeniging se rol in die Tweede Vryheidsoorlog .. 9.

7. Die fenomenale groei en ontwikkeling van Vereeniging gedurende die afgelope dekade .... 10.

   (a) Die munisipaliteit .... 10.

      (i) Algemeen .... 10.

      (ii) Waardasie van grondeiendom .... 11.

      (iii) Boubedrywighede .... 12.

   (b) Die Vaalrivier se rol by Vereeniging .... 12.

   (c) Die steenkoolindustrie by Vereeniging .... 14.

   (d) Die staalindustrie .... 16.

      (i) Union Steel Corporation .... 16.

      (ii) VanderBijlpark .... 17.

8. Kerkgeskiedenis .... 19.

   (a) Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk .. 19.

   (b) Gereformeerde Kerk .... 20.

/c. ....

Bladsy.

(c) Nederduits Hervormde Kerk .... 21.

(d) Samevatting .... 21.

HOOFSTUK II.

DIE EERSTE ONDERWYSPOGINGS (1881-1899).

1. Onderwys onder Du Toit en Stiemens (1881-1891) .... 23.

(a) Inleiding .... 23.

(b) Eerste skole in die distrik Vereeniging .... 24.

(c) Leerboekies .... 27.

(d) Inspeksieverslae (1883-1891) .... 28.

2. Onderwys in Vereeniging tydens die Superintendentskap van prof. N. Mansvelt (1891-1899) .... 29.

(a) Skole in Vereeniging .... 29.

(b) Inspeksie .... 30.

(c) Inspeksierapporte .... 30.

(i) Geboue .... 30.

(ii) Uitrusting .... 31.

(iii) Leermiddele .... 31.

(iv) Onderwysers .... 32.

(d) Onderwys op die dorp Vereeniging (1896-1899)... 32.

(i) Inleiding .... 32.

(ii) Eerste daadwerklike pogings vir die verkryging van 'n skool .... 33.

3. Samevatting .... 38.

(a) Die tydperk 1881-1891 .... 38.

(b) Die tydperk 1891-1899 .... 39.

HOOFSTUK III.

ONDERWYS GEDURENDE DIE OORLOGSJARE (1899-1902).

1. Onderwystoestande aan die einde van 1899 .... 41.

2. Die onderwys in die konsentrasiekamp op Vereeniging 41.

(a) Historiese agtergrond van die kampidee .... 41.

(b) Die kamp op Vereeniging .... 44.

(i) Stigting en beheer .... 44.

Bladsy.

(ii) Behuising .... 45.

(iii) Voedsel- en watervoorsiening .... 46.

(iv) Siektes en sterfgevalle .... 48.

3. Die Vereenigingse konsentrasiekampskool .... 50.

(a) Historiese agtergrond .... 50.

(b) Stigting van die kampskool op Vereeniging .... 52.

(c) Inskrywing .... 53.

(d) Klaslokale .... 54.

(e) Meubels .... 54.

(f) Roosters .... 55.

(g) Leergange .... 55.

(h) Onderwysmedium .... 56.

(i) Klasindelings .... 57.

(j) Metodes .... 58.

(k) Vakansies .... 59.

(l) Skoolbesoek .... 59.

(m) Netheid en dissipline .... 59.

(n) Onderwysers (-esse) .... 60.

(o) Die einde van die kampskool .... 61.

(p) Die invloed en waarde van die kampskool ...... 62.

4. Samevatting .... 62.

HOOFSTUK IV.

ONDERWYS IN VEREENIGING GEDURENDE DIE KROONKOLONIEBESTUUR (1902-1906) EN SELFBESTUUR (1907-1910).

1. Onderwys gedurende die kroonkoloniebestuur (1902-1906) .... 65.

(a) Historiese agtergrond .... 65.

(b) Onderwys onder die Milner-regime (Januarie 1903-April 1905) .... 67.

(i) Die Onderwyswet van 1903 .... 67.

(ii) Regulasies in verband met die Onderwyswet van 1903 .... 68.

(iii) Staatskole in Vereeniging in 1903 .... 69.

(iv) Inspeksierapport 1903 .... 71.

Bladsy.

(v) Die onderwys gedurende 1904 .... 73.

(c) Onderwys onder die Selborne-bestuur (1905-1906) 77.

(i) Die begin van Selfbestuur .... 78.

(ii) Die Selborne-memorandum, 1905 .... 78.

(iii) Die ontwikkeling van die onderwys in Vereeniging van Januarie 1905 tot Junie 1906 .... 78.

(d) Die C.N.O.-beweging in Vereeniging (1903-1906) 84.

(i) Die ontstaan van die Beweging .... 84.

(ii) Die stigting van 'n C.N.O.-skool in die Vereenigingse distrik .... 85.

2. Onderwys onder Selfbestuur (1907-1910) .... 86.

(a) Die Smuts-onderwyswet van 1907 (no. 25 van 1907) 86.

(b) Vordering op onderwysgebied in Vereeniging, 1907-1910 .... 86.

(i) Samestelling van die eerste Adviserende skoolraad .... 86.

(ii) Die eerste skoolraad onder die Smutswet .. 87.

(iii) Die C.N.O.-skool op Alewijnspoort onder selfbestuur .... 89.

(iv) Die uitbreiding van die staatskole .... 89.

(v) Geboue .... 90.

(vi) Inspeksierapporte .... 91.

3. Samevatting .... 95.

(a) Die toestand van die onderwys in Vereeniging onder die Kroonkoloniebestuur (1900-1906) .... 95.

(b) Die toestand van onderwys in Vereeniging onder Selfbestuur (1906-1910) .... 96.

HOOFSTUK V.

DIE ONTWIKKELING VAN DIE ONDERWYS NA UNIFIKASIE (1910-1959)

1. Fundamentele reëlings in verband met die onderwys. 99.

(a) Verandering in beheer .... 99.

(b) Die aanpassing van die Smuts-wet en die nuwe regulasies .... 100.

2. Die Vereenigingse skoolraad (1910-1959) .... 101.

(a) Instelling .... 101.

Bladsy.

(b) Skole wat onder die eerste skoolraad geval het. 101.

(c) Samestelling van skoolrade van 1926 tot 1959 .. 103.

(d) Werksaamhede van die Vereenigingse skoolraad .. 106.

(i) Reëling van Losies- en vervoerbeurse ...... 106.

(ii) Beleid van die skoolraad t.o.v. sentralisasie en donkievervoer .... 107.

(iii) Die deurvoering van sentralisasie en motorvervoer .... 110.

(iv) Die vervoerskemas onder die soeklig .... 111.

(v) Sentralisasie- en koshuisskema .... 114.

(vi) Die praktiese toepassing van die sentralisasiebeleid .... 117.

(vii) Uitrusting en geboue in die skoolraadstreek 120.

3. Uitbreiding van die middelbare onderwys (1910-1959) ..... 125.

(a) Die eerste pogings om middelbare afdelings aan sekere Vereenigingse skole te verkry ...... 125.

(b) Die verkryging en ontwikkeling van middelbare onderwys .... 126.

4. Mediese ondersoek van leerlinge .... 133.

5. Inspeksieverslae van Laer en Middelbare Onderwys... 137.

(a) Laer Onderwys van 1911 tot 1925 .... 137.

(i) Personeel .... 137.

(ii) Metodes, leervakke en hulpmiddels .... 138.

(b) Inspeksierapporte van 1926 tot 1959 oor die laer onderwys .... 139.

(i) Personeel .... 139.

(ii) Metodes, leervakke en hulpmiddels .... 141.

(iii) Biblioteke .... 143.

(iv) Buitemuurse aktiwiteite .... 144.

(c) Inspeksie van middelbare onderwys .... 145.

HOOFSTUK VI.

'N BEKNOPTE OORSIG VAN DIE ONTWIKKELING VAN INDIVIDUELE SKOLE EN ANDER OPVOEDKUNDIGE INRIGTINGS IN DIE VEREENIGINGSE DISTRIK.

/1. ....

Bladsy.

1. Laerskole .... 146.

(a) Daleside .... 146.

(b) De Deur .... 147.

(c) Drie Riviere A.M. .... 148.

(d) Duncanville .... 150.

(e) Handhawer .... 151.

(f) Hartzenbergfontein .... 154.

(g) Johanna van der Merwe .... 155.

(h) Kliprivier .... 156.

(i) Magrietha Prinsloo .... 156.

(j) Milton .... 158.

(k) Panfontein .... 159.

(l) Peacehaven .... 160.

(m) Roodtstuine .... 161.

(n) Rothdene .... 162.

(o) Selborne .... 162.

(p) Unitas Park .... 164.

(q) Victory .... 165.

(r) Voorwaarts .... 166.

(s) Krugerlaan spesiale skool .... 167.

2. Inrigtings in die Vereenigingse distrik wat middelbare onderwys verskaf .... 168.

(a) Die Provinsiale Hoërskole. .... 168.

(i) Dr. Malan-hoërskool .... 168.

(ii) General Smuts High School .... 171.

(iii) Vereenigingse Hoërskool .... 172.

(b) Gedifferensieerde onderwys in die middelbare skole .... 175.

(c) Skoolverlaters uit die hoërskole .... 176.

(d) Hoër Handel- en Tegniese Skool .... 177.

3. Samevatting .... 179.

(a) Primêre skole .... 179.

(b) Middelbare inrigtings .... 180.

/HOOFSTUK ....

HOOFSTUK VII.

SAMEVATTING. Bladsy.

1. Die onderwystoestande in Vereeniging in die tydperk 1881-1899 .... 182.

(a) Historiese oorsig .... 182.

(b) Onderwystoestande onder Du Toit en Stiemens (1881-1891) .... 183.

(c) Onderwystoestande onder Mansvelt (1891-1899) ... 184.

2. Die onderwysontwikkeling van 1900 af tot 1959 ...... 185.

(a) Primêre onderwys in Vereeniging onder Britse bestuur .... 185.

(b) Die onderwys onder Selfbestuur (1907-1910) ..... 188.

(c) Onderwystoestande teen 1910 .... 188.

(d) Die onderwys sedert 1910 .... 188.

(i) Sentralisasie .... 188.

(ii) Sentralisasie en donkie- en motorvervoer ... 189.

(iii) Gedifferensieerde onderwys .... 189.

(e) Middelbare onderwys .... 190.

(i) Algemeen .... 190.

(ii) Skoolkoshuise .... 190.

3. Buitemuurse bedrywighede .... 190.

(a) Spaarsin .... 190.

(b) Sport .... 191.

(c) Debatsverenigings en skoolkonserte .... 191.

(d) Voortrekkers, „Boy Scouts" en „Girl Guides" .... 191.

(e) Kadette .... 191.

(f) Ouer-onderwyserverenigings .... 191.

(g) Ouerdae .... 191.

4. Die merkwaardige groei van die onderwys in Vereeniging .... 192.

5. Die stand van die onderwys in Vereeniging teen 1959. 192.

BYLAES.

Bylaag A .... 194.

Bibliografie .... i - v.

Kaart .... vi.